

دانشگاه قم
دانشکده آموزش های الکترونیک
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق

عنوان:

بررسی فقهی – قانونی جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی

استاد راهنما:

دکتر عادل ساریخانی

استاد مشاور:

دکتر محمد خلیل صالحی

نگارنده:

محمدعلی موحدی

بهمن ماه ۱۳۸۹

فصل اول

«صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد»

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر(عجل الله تعالی فرجه الشریف)

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای / خانم: رشته:

تحت عنوان: .....

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ: / / تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با نمره (به عدد .....، به حروف .....)

بدرجه: عالی بسیار خوب خوب قابل قبول مورد دفاع قرار گرفت.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبۀ علمی	امضاء
	استاد راهنما		
	استاد مشاور		
	استاد ناظر		
	استاد ناظر		
	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی		

مدیر امور آموزش و تحصیلات تکمیلی
نام و امضاء

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده
نام و امضاء

تقدیم به :

روح بلند پدر و مادر که جایشان بسیار برایم خالیست
روان پاک سه برادر شهیدم که راهشان پر رهرو باد.
همسر گرامی و فرزندان دلبدم .

تشکر و قدردانی:

خداوند متعال را بر نعمت وجود و توفیق تحصیل علم و دانش اندوزی شاکرم و از باب من یشکر المخلوق لم یشکر الخالق از الطاف و عنایات همه اساتید و بزرگانی که از شمع وجود آنها بهره جستیم خصوصا استاد گرانقدر حضرت حجت الاسلام جناب آقای دکتر عادل ساریخانی که بعنوان استاد راهنما زحمات فراوانی متحمل شدند و استاد عزیز جناب آقای دکتر محمد خلیل صالحی که مشاور این حقیر در تدوین این رساله بوده اند کمال قدردانی و تشکر را دارم .

چکیده:

ثنویت یا یگانگی موضوعات محاربه و بغی و جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی از مباحث بسیار مهم فقه جزایی است. برخی متون فقهی و نیز برخی قوانین به تبع قرآن کریم این عناوین را در کنار هم ذکر کرده‌اند، به گونه‌ای که موهم این معناست که موضوعات مورد اشاره، یک جرم به شمار می‌روند در مقررات کیفری ایران از جمله قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جرم قیام مسلحانه، افعالی مانند طرح قیام مسلحانه و تهیه سلاح و مهمات و نامزدی مشاغل حساس قیام مسلحانه یا تشکیل دسته و گروه جهت قیام مسلحانه علیه حکومت رفتارهایی مجرمانه‌ای هستند که در صورت احراز سایر شرایط قانونی به عنوان جرم قیام مسلحانه علیه حکومت قابل تعقیب اند این پایان نامه درصدد تحلیل کارکرد گفتمان فقهی - حقوقی بحثهای دانشمندان مسلمان در حوزه جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی است نوشته حاضر با مفروض دانستن دوگانگی بین جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی و محاربه، به تبیین معنای جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی می‌پردازد. نتیجه اینکه هر چند موضوعات محاربه و بغی با جرم قیام مسلحانه دارای یگانگی مطلق نیستند و از طرفی نیز اگر چه جرم قیام مسلحانه با بغی نمیتواند رابطه تساوی داشته باشد اما با شرایطی میتواند به عنوان یکی از مصادیق بغی، قابل تعریف و بازگشایی می‌باشد.

واژگان کلیدی: قیام، مسلحانه، بغی، حکومت، اسلامی، محاربه.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
۱. مسأله تحقیق	۱
۲. سؤالات تحقیق	۲
۳. ضرورت و اهمیت تحقیق	۲
۴. پیشینه‌ی تحقیق	۲
۵. روش تحقیق	۳
۶. مشکلات و موانع تحقیق	۳
۷. ساختار و محدوده‌ی تحقیق	۴

فصل اول:

کلیات

مبحث اول: واژه شناسی و تعریف	۶
گفتار اول: واژه‌شناسی (لغوی-اصطلاحی)	۶
الف - قیام	۶
ب - تبیین لغوی و اصطلاحی سلاح	۹
ج - معنای لغوی و اصطلاحی بغی	۱۲
د - تبیین لغوی و اصطلاحی براندازی	۱۵
گفتار دوم: تعاریف	۱۶
الف - تعریف فقهی - حقوقی جرم قیام مسلحانه	۱۶
۱ - تعریف فقهی	۱۶
تعریف بغی در فقه امامیه:	۱۶
تعریف بغی در مذهب عامه	۲۰
الف - مذهب مالکی	۲۰
ب - مذهب حنفی	۲۱

- ج - مذهب شافعی..... ۲۱
- د - مذهب حنبلی ۲۲
- ۲ - ارکان تعریف بغی ۲۳
- الف - خروج از اطاعت امام ۲۳
- ب - خروج از اطاعت امام «عادل» ۲۴
- ج - خروج از اطاعت امام عادل یا نایب او ۲۵
- د - تعریف حقوقی و قانونی قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی ۲۵
- هـ - تعریف حقوقی و قانونی جرم براندازی ۲۹
- گفتار سوم: اقسام قیام مسلحانه ۳۱
- الف: حرکت‌های غیر مسلحانه برای سرنگونی حکومت اسلامی ۳۲
- ب- حرکت‌های مسلحانه برای سرنگونی حکومت اسلامی ۳۳
- ج - حرکت‌های مسلحانه برای سرنگونی حاکم اسلامی ۳۳
- د - حرکت‌های غیرمسلحانه، برای سرنگونی حاکم (شورش‌های عقیدتی) ۳۴
- هـ - شورش‌های سیاسی ۳۶
- و - شورش‌های قومی یا طایفه‌ای علیه یکدیگر ۳۶
- ز - شورش اقلیت‌های مذهبی ۳۸
- ح - شورش فرق ضالّه ۳۸
- مبحث دوم: پیشینه تاریخی ۴۰
- ۱ - عصر رسول خدا(ص) ۴۰
- ۲ - دوران خلفای سه گانه ۴۴
- الف - خلیفه‌ی اوّل ۴۴
- ب - خلیفه‌ی دوّم ۴۴
- ج - خلیفه‌ی سوّم ۴۵
- ۳ - دوران امیرالمؤمنین علی(ع) ۴۵
- الف - دموکراسی‌ترین حکومت ۴۵
- ب - طلحه و زبیر و عایشه و «جنگ جمل» ۴۸
- ج - معاویه و جنگ صفین ۵۲
- د - خوارج و جنگ نهروان ۵۴

- ه - نمونه‌ای از منطق خوارج ۵۶
- ۴ - عصر امام حسن مجتبی ۵۹
- ۵ - عصر امام حسین (ع) ۶۰
- ۶ - عصر سایر ائمه (ع) ۶۱
- ۷ - عصر حاضر ۶۲

فصل دوم:

ارکان جرم قیام مسلحانه

- گفتار اول: رکن قانونی ۶۴
- گفتار دوم: رکن مادی ۶۶
- الف) قیام مسلحانه ۶۶
- ب) طرح قیام مسلحانه ۶۹
- ج) حمایت مالی و تسلیحاتی از طرح قیام مسلحانه ۷۳
- د) نامزد شدن در قیام مسلحانه ۷۵
- ه) تشکیل یا اداره‌ی جمعیت به منظور قیام مسلحانه ۷۷
- و) شروع به جرم و تبانی برای ارتکاب جرم قیام مسلحانه ۷۹
- گفتار سوم: رکن روانی ۸۳
- الف - سوء نیت عام ۸۳
- ب - سوء نیت خاص ۸۳

فصل سوم:

دلایل وجوب مقابله با مرتکبین جرم قیام مسلحانه و آثار و احکام کیفری و مدنی آن

- مبحث اول: دلایل وجوب مقابله با مرتکبین جرم قیام مسلحانه ۸۶
- گفتار اول: دلایل قرآنی ۸۶
- گفتار دوم: دلایل روایی ۸۸
- گفتار سوم: دلایل عقلی و اعتباری ۹۰
- گفتار چهارم: دلایل اجماع ۹۲
- مبحث دوم: آثار کیفری و مدنی مقابله با مرتکبین جرم قیام مسلحانه ۹۳

- گفتار اول: پیش از شورش ۹۳
- الف) عدم اجرای مجازات بغی ۹۳
- ب) مسئولیت در برابر اعمال ارتكابی ۹۵
- ج) امتیازهای بغات ۹۶
- گفتار دوم: پس از شورش ۱۰۲
- الف) اجرای مجازات جرم بغی ۱۰۲
- ب) چگونگی رفتار با فراریان و مجروحان ۱۰۴
- ج) چگونگی رفتار با اسیران ۱۰۶
- د) مسئولیت در برابر اعمال ارتكابی ۱۰۸
- گفتار سوم: ماهیت مجازات جرم قیام مسلحانه ۱۱۱
- گفتار چهارم: مقایسه‌ی حقوق موضوعه با فقه جزایی اسلام ۱۱۲
- گفتار پنجم: بغی و مجازات باغی در متون فقهی ۱۱۴
- گفتار ششم: بررسی اقدامات گروهک منافقین ۱۱۵
- مبحث سوم: احکام برخورد با مرتکبین جرم قیام مسلحانه ۱۱۹
- گفتار اول: پیش از اقدام به جنگ ۱۲۰
۱. تجمع و بیان عقاید خود و تبلیغ اهداف و نظرانی که دارند، برای آنها جایز است ۱۲۰
۲. باغیان دارای مسئولیت جنایی و مدنی هستند ۱۲۱
۳. باغیان دارای حق استفاده از مجامع عمومی هستند ۱۲۱
۴. حق استفاده از درآمدهای عمومی ۱۲۱
۵. عدم شروع به جنگ از سوی حکومت اسلامی ۱۲۲
۶. لزوم حل مسالمت‌آمیز اختلاف ۱۲۲
۷. موافقت با تقاضای مهلت ۱۲۳
- گفتار دوم: پس از اقدام به جنگ (قیام مسلحانه) ۱۲۳
- الف) انواع برخورد نظامی ۱۲۴
- ب) احکام برخورد نظامی ۱۲۴
۱. هدف از جنگ، تعیین کننده‌ی نوع برخورد است ۱۲۴
۲. عینی یا کفایی بودن و خوب ۱۲۵
- ۱-۲. حکم اسیران ۱۲۵

۱۲۷	۲-۲. حکم فراریان و مجروحان
۱۲۸	۳-۲. فراریان خودی
۱۲۸	۴-۲. حکم اموال
۱۳۳	۵-۲. ذراری باغیان (زن و فرزند آنها)
۱۳۴	۶-۲. کشته شدگان
۱۳۴	۷-۲. هم‌دستان
۱۳۶	۸-۲. توبه‌ی باغیان
۱۳۶	خلاصه و نتیجه‌گیری
۱۳۹	فهرست منابع و مآخذ
	چکیده انگلیسی

مقدمه

۱. مسأله تحقیق

موضوع قیام مسلحانه در فقه و قوانین موضوعه‌ی کیفری ایران، بیشتر با اصطلاح «جرم سیاسی» در نظام حقوقی ایران منطبق شده است، در حالی که قیام مسلحانه خود نوعی جرم سیاسی است. برخی براندازی‌های حکومت‌ها، تنها با اعتراضات و تظاهرات مردم صورت می‌پذیرد و اصطلاحاً انقلاب‌های بدون خون‌ریزی با نام‌های انقلاب مخملی، رنگی و براندازی خاموش نام گرفته‌اند. بحث قیام مسلحانه در برابر حکومت اسلامی، منطبق با اصطلاح «بغی» در فقه اسلامی است. البته قانون‌گذاری جمهوری اسلامی ایران در قانون مجازات اسلامی (بخش حدود)، مجازات باغی و محارب را یکسان دانسته و با تعریف جرم بغی، مجازات محارب را برای باغی در نظر گرفته است. این در حالی است که بر پایه‌ی نظریات فقهای شیعه و سنی مجازات باغی و محارب یکسان نیست. اولاً قیام مسلحانه باید گروهی انجام پذیرد، ولی محاربه به تنهایی نیز ممکن است. ثانیاً در محاربه، قصد محارب، بر هم زدن امنیت شهروندان اسلامی است، ولی در قیام مسلحانه، هدف، سرنگونی دولت اسلامی یا صرفاً قصد عزل و برکناری حاکم اسلامی در میان است. ثالثاً، در فقه شیعه، برای باغی، حد خاصی در نظر گرفته نشده است، ولی طبق آیه‌ی قرآن، چهار نوع مجازات برای محارب در نظر گرفته شده است.

در حقوق کیفری ایران چه در گذشته چه در زمان حاضر تعریفی از جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی به شکلی روشن ذکر نشده است و معیاری برای تمیز جرایم علیه امنیت و حکومت از سایر جرایم به طور دقیق وجود ندارد.

۲. سؤالات تحقیق

۱. آیا جرایم علیه امنیت و حکومت مترادف یکدیگرند یا دو موضوع مجزا اما به هم پیوسته و یا دو موضوع کاملاً مستقل هستند بحثی است که در حقوق ما صرفاً نظری است.
۲. آیا ماهیتاً تفاوتی بین جرایم علیه امنیت و جرم قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی وجود دارد یا خیر و اگر وجود دارد فصل ممیز آن‌ها از یکدیگر چیست؟

۳. ضرورت و اهمیت تحقیق

در حکومت‌های سیاسی و دموکراتیک، امروزه احزاب و گروه‌های مخالف دولت‌ها، تحت عنوان «اپوزیسیون» به فعالیت می‌پردازند. آنان تحت حمایت قانون به فعالیت سیاسی می‌پردازند و در صورت کسب آرای اکثریت مردم در انتخابات آزاد، قدرت سیاسی و اداره‌ی امور کشور را در دست می‌گیرند. بر عکس در حکومت‌های دیکتاتوری، اپوزیسیون شامل احزاب و گروه‌های سیاسی است که مخالف نیروهای سیاسی حاکم یا سیاست‌های جاری و یا حتی کل نظام سیاسی‌اند. بدون برخورداری از حمایت کامل قانون، از حکومت انتقاد می‌کنند و بدون این که امکان به دست آوردن قدرت از راه مسالمت‌آمیز را داشته باشند، به مخالفت با دولت می‌پردازند. سؤال این است که آیا قیام مسلحانه بر علیه حکومت اسلامی از راه اپوزیسیون نیز امکان‌پذیر است؟ تغییر نظام سیاسی با رأی مردم آیا بر اندازی حکومت اسلامی است؟ آیا براندازی، تنها به وسیله‌ی قیام مسلحانه ممکن است یا می‌توان در کشورهای اسلامی، با براندازی خاموش نیز حکومت اسلامی یا رهبر آن را ساقط کرد؟ در این رساله به این موارد خواهیم پرداخت.

۴. پیشینه‌ی تحقیق

در این زمینه مقاله‌های مختصری در نشریات و مجلات گوناگون مانند «دادگستر»، «فقه و حقوق»، «رهنمون»، «دانشگاه شاهد»، «پیام آموزش» قوه‌ی قضاییه، «حقوقی» دادگستری، «تحقیقات حقوقی» دانشگاه شهید بهشتی و روزنامه‌های ایران، رسالت، همشهری، کیهان و... که بیشتر به موضوع محاربه و تبیین آن پرداخته و کمتر به موضوع قیام مسلحانه توجه شده است. در کتب حقوقی جزایی کشور نیز مطالبی بسیار پراکنده و نامنظم در این موضوع، با توضیحات و تعاریف کلی آورده شده است. البته در کتب گوناگون فقهی، اصولی و روایی در این باره مطالب بسیاری

هر چند به صورت پراکنده، موجود است از جمله کتاب‌های شیخ طوسی، علامه حلی، شهید اول و ثانی، شیخ حرّ عاملی و... از فقهای شیعه و سرخسی، شافعی، النووی و... از اهل تسنن.

البته تاکنون یک اثر تحقیقی جامع درباره‌ی این موضوع چاپ و منتشر نشده است و باید به طور مستمر، تألیفات بسیاری در این باره انجام پذیرد.

این رساله بر آن است تا در حد توانایی خود و با توجه به اهمیت، تأثیر و گستردگی موضوع قیام مسلحانه، نگاهی ژرف به آنها داشته باشد.

۵. روش تحقیق

پژوهش حاضر، از حیث روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است. ابزار گردآوری اطلاعات نیز عبارتست از: مطالعه و فیش‌برداری، استفاده از صفحات اینترنت، بهره‌گیری از مجموعه مقالات سایت‌ها و نرم‌افزارهای موجود، بررسی تمامی مجلات فقهی و حقوقی منتشر شده در کشور از اولین شماره تا آخرین آنها.

۶. مشکلات و موانع تحقیق

در طول قرون و اعصار، نویسندگانی توانا بوده‌اند که از خود نوشته‌هایی ارزنده به یادگار گذاشته‌اند و بر این ادعا مصرّ بوده‌اند که تحقیقات آنان درباره‌ی موضوعی خاص که به جامعه‌ی بشری ارایه کرده‌اند، از بهترین و جامع‌ترین تألیف‌هایی است که در ارتباط با آن موضوع نوشته شده است.

هرگز نمی‌یابیم که محقق و نویسنده‌ای مدعی باشد تألیف و تحقیق وی در ارتباط با آن موضوع، تام و تمام و بدون عیب و نقص است؛ چرا که چنین ادعایی از جانب هر انسان غیر معصومی، دلیل جهل یا غرور اوست. با توجه به اصل یاد شده و نیز اهمیت و گستردگی دامنه‌ی موضوع پایان‌نامه، چنان‌چه از کمی بضاعت علمی، به عنوان یکی از محدودیت‌های تحقیق یاد شود، سخنی صادقانه خواهد بود.

گذشته از محدودیت‌های یاد شده، که گریبان‌گیر همه‌ی محققان و مؤلفان است، محدودیت‌های ویژه‌ای نیز وجود داشته، که به اختصار به آن اشاره می‌شود:

۱. نبود فرصت کافی برای بررسی تمام جوانب موضوع و مراجعه به همه‌ی منابع اسلامی و نظرات اندیشمندان در این زمینه؛

۲. تصور اولیه از موضوع مورد پژوهش آن بود که محدود است، ولی با ورود به جریان تحقیق معلوم شد دامنه‌ی بحث از چنان گستردگی‌ای برخوردار است که تحقیق در همه‌ی جوانب آن، مستلزم ده‌ها رساله‌ی پژوهشی است و از عهده و حیطه‌ی یک رساله خارج است. از این رو، چنان که ذکر شد، به لحاظ محدودیت زمانی، امکان بررسی کامل تمام جوانب وجود نداشت؛

۳. برای تحقیق و مطالعه پیرامون موضوع و لزوم تکمیل بحث، به ناچار لازم بود به مباحث گوناگون و متنوع دیگری اشاره شود. مانند جرم سیاسی، محاربه، تاریخچه‌ی بغی، انواع بغات و ... روشن است که برای تحقیق همه جانبه در هر یک از این موارد، رساله‌ها لازم است و گرچه در هر یک از این زمینه‌های مطالعات فراوانی شده، لیکن به لحاظ هدف نگارنده، آوردن همه‌ی آن موارد به تفصیل مقدور نبود، بلکه فقط به مقداری از آن مباحث اشاره شده که معبر و پلی برای نیل به مقصد رساله باشد.

۷. ساختار و محدوده‌ی تحقیق

ساختار پایان نامه در سه فصل تنظیم گردیده است. فصل اول ذیل مبحث اول از این فصل طی دو گفتار به واژه‌شناسی و تعاریف موجود از موضوع پرداخته شده است. در گفتار سوم از این فصل با توجه به تعاریف ارایه شده به اقسام قیام مسلحانه علیه حکومت اسلامی تبیین گردید. در مبحث دوم از فصل اول، پیشینه‌ی تاریخی نسبت به موضوع از عصر رسول‌الله (ص) تا عصر حاضر در بندهای جداگانه پرداخته شد.

در فصل دوم ارکان قیام مسلحانه در سه گفتار جداگانه بیان گردید.

در فصل سوم نیز به دلایل وجوب مقابله با مرتکبین جرم قیام مسلحانه و آثار و احکام کیفری و مدنی آن در سه مبحث پرداختیم. در مبحث اول به دلایل وجوب مقابله با مرتکبین قیام مسلحانه و در مبحث دوم به آثار کیفری و مدنی مقابله با مرتکبین جرم قیام مسلحانه و در مبحث سوم نیز احکام برخورد با مرتکبین جرم قیام مسلحانه بیان گردیده است.

در پایان نیز به صورت خلاصه به دنبال نتیجه‌گیری از مجموع مباحث برآمدیم.

فصل اول:

کلیات

مبحث اول: واژه‌شناسی و تعریف گفتار اول: واژه‌شناسی (لغوی-اصطلاحی) الف - قیام

اصطلاح «قیام» در لغت به معنای «بیداری، خیزش، برخاستن، ایستادن، به پا خاستن، استقامت، مبارزه، تلاش پایدار، بیداری از خواب غفلت، عبرت و آگاهی و...» آمده است. این واژه در اصل عربی است و از ریشه‌ی ماضی «قام» و مصدر «قَوْمٌ» می‌آید. این مصدر در زبان عربی بیان‌گر معانی چند نظیر برخاستن، برقرار شدن، آغاز کردن، رهسپار شدن و... است. برای مثال در فرهنگ‌های عربی آمده است: «قام: ضد قَعَد (برخاست، ایستاد)، اِنْتَصَبَ (راست شد)، تَرَقَّى (پیشرفت کرد، ترفیع یافت)، سَافَرَ (رهسپار شد، عزیمت کرد)، شَرَعَ (آغاز کرد، دست به کار شد)، صَعَدَ (بالا رفت)»^۱.

بنابراین در فرهنگ‌های زبان عربی، واژه‌ی «قیام» به معانی ذیل آمده است:

«قیام: نُهْوُصٌ»^۲ به معنای خیزش، مبارزه، شورش، برخاستن، قیام کردن:

«... الْقَوْمَ إِذَا أَتَيْتَ عَلَيْهِمْ وَجُزْتَهُمْ. وَفِي حَدِيثِ قِيَامِ اللَّيْلِ: فِي مَعْنَى نَهَضٍ إِلَّا أَنَّ النَّهْوَصَ قِيَامٌ غَيْرُ قُعُودٍ، وَالنُّهُودُ نُهُوَصٌ عَلَى كُلِّ حَالٍ (وَ نَهَدَ إِلَى الْعَدُوِّ يَنْهَدُ) ...»^۳.

«... اما سخن در مورد قیام شب‌هنگام: در معنی نهض این است که نهوض ایستادنی است که

نشستن ندارد؛ نهود همان نهوض یا ایستادن مطلق است (و قیام کرد در مقابل دشمن) ...»

1. محمد بن مکرّم ابن منظور، **لسان العرب**، چاپ سوم (بیروت: دارصاد، ۱۴۱۴هـ.ق)، جلد دوازدهم، ص ۳۳۲.

2. همان، جلد سوم، ص ۴۱۳.

3. همان.

در این جا نیز مفهوم برپاداشتن، بالابردن، ترفیع شأن، انتظام و به نظم آوردن در واژه ی قیام نهفته است.

همچنین راغب اصفهانی در کتاب «المفردات فی غریب القرآن» ذیل عنوان «قَوْمٌ» آورده است:
«قَوْمٌ: یَقَالُ قَامَ یَقُومُ قِیَامًا...: قِیَامٌ بِالشَّخْصِ اِمَّا بِتَسْخِیرِ اَوْ اِخْتِیَارٍ، وَ قِیَامٌ لِلشَّیْءِ هُوَ المَرَعَاةُ لِلشَّیْءِ وَ الحِفْظُ لَهُ، وَ قِیَامٌ هُوَ عَلِی العِزْمِ عَلِی الشَّیْءِ...»^۱.
«قام یقوم قیاماً...: برخاستن و پابرجا بودن شخص به تسخیر (بدون اراده) یا با اختیار، و قیام برای چیزی مراعات و نگهداری و حفظ آن است...».

راغب در ادامه ی بحث خود می افزاید:

«... وَ القِیَامُ وَ القِیَومُ اسمٌ لِمَا یَقُومُ بِهِ الشَّیْءُ اِی یَثْبُتُ، کَالعِمَادِ وَ السِّنَادِ لِمَا یُعَمَدُ وَ یُسْتَدُّ بِهِ...»^۲.

«... و قیام و قوام نامی است برای آنچه که چیزی بدان پای برجاست، یعنی بدان استوار و ثابت است، نظیر عماد و سِنَاد که نامی هستند برای چیزی که بدان تکیه و اسناد داده می شود».

بنابر آنچه گذشت و با مراجعه به سایر فرهنگ های زبان عربی، می توان به نتایج ذیل دست یافت:

- ۱- قیام در معنای مصدری عبارتست از: ایستادن، برداشتن، برافراشتن، قیام کردن، به پاخاستن، شوریدن، راست کردن، گماشتن، متحقق ساختن، مبارزه کردن، به نظم در آوردن، استقامت کردن، پایداری ورزیدن، بیدار شدن (از خواب غفلت و...) استدلال کردن، ظاهر و آشکار شدن و... .
- ۲- قیام در معنای مصدری آنگاه که به صورت ترکیبی می آید^۳، متناسب با واژه ی همراه آن به معنای برخاستن، شورش کردن، اجرا، شوریدن، مبارزه کردن، ثابت کردن، آشکار ساختن و... است. نظیر:

أَقَامَ الحَقُّ: حَقٌّ رَا آشکار ساخت، حَقٌّ رَا متحقق ساخت، حَقٌّ رَا استوار ساخت.

أَقَامَ العَدْلُ: احقاق حَقٌّ کَرَد، عدالت را بر پای داشت، عدالت را آشکار ساخت...

-
1. حسین بن محمد راغب اصفهانی، **المفردات فی غریب القرآن** (بیروت: دارالمعرفه، ۱۴۲۲هـ.ق)، ج ۱، ص ۵۳۸.
  2. همان: ص ۴۱۷.
  3. روح الله موسوی خمینی، **جنگ و جهاد** (تهران: نشر امیر کبیر، ۱۳۶۱)، از مجموعه راه از کلام امام در دفتر قم.

۳- قِیَام و قِوَام در معنای اسمی، بیان‌گر آن چیزی است که امری یا چیزی بدان استوار و پای برجاست، همچنین به مفهوم ستون، عماد، سَنَد، حامی، پشتیبان، محافظ، سرپرست، راست و مستقیم، قطب و محور و... آمده است.

۴- قِیَام، به عنوان جمع «قائم»، به مفهوم برپای ایستاد، و متضاد قُعُود و نیز به معنای برپای ایستادگان، راست‌قامتان، قیام‌کنندگان، و... است نظیر: *الَّذِينَ يَدْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَ قُعُورًا*^۱

اصطلاح قیام در زبان فارسی نیز به معانی متعددی چون برخاستن، به پاخاستن، قیام، شوریدن، شورش کردن، شورش، مبارزه، انقلاب و حرکت سیاسی و نظامی و... آمده است. برای نمونه در لغت‌نامه دهخدا چنین آمده است:

«قیام. (ع. مص) برخاستن، ایستادن، بلند شدن. قیام در لغت انتصاب (ایستادن) است و مراد از آن قیام به عبادات و احکام شریعت و طریقت است... قیام لله؛ بیداری از خواب غفلت و برخاستن از خواب عبرت در حال سیر الی الله است.»^۲

یا سعدی می‌فرماید:

«قیام خواستمت کرد و عقل می‌گوید مکن که شرط ادب نیست پیش سرو قیام»

در فرهنگ عمید نیز این‌گونه آمده:

قیام کردن به کاری؛ آن را به نحو شایسته انجام دادن... «شورش کردن، انقلاب کردن، کودتا کردن»^۳.

اصطلاح قیام در نزد معصومین به معنای حرکت و انقلاب و جهاد است که بیانگر حرکتی تکاملی و مبتنی بر اعتلای فکری و عملی انسان است.

در زبان فارسی «قیام»، از لحاظ اصطلاحی (در سیاست، عرفان، علوم اجتماعی و...) مفهوم گسترده‌ای یافته است که همه‌ی آنها به معنای برخاستن، خیزش، بیداری، آشکارسازی، نهضت و حرکت است. به همین جهت در زبان فارسی اصطلاحاتی چون «قیام سیاسی»، «قیام نظامی» و «قیام

1. آل‌عمران / ۱۹۱.

2. علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه (تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۷۲)، ج ۱۱، ص ۱۵۷۱۷.

3. محمد عمید، فرهنگ فارسی (تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۷۴)، ج ۲.

عرفانی» رایج شده است. برای نمونه، قیام در اصطلاح عرفانی، به مفهوم پیمودن منازل سلوک و استقامت در راه حق تا رسیدن به سرمنزل مقصود است؛ گاه نیز منزل اول دانسته شده است. برخی هم آن را مقدمه‌ی سلوک دانسته‌اند که در این دو مورد به مفهوم بیداری (یقظه) می‌تواند باشد.

و نیز:

«قیام بالله: مراد استقامت است در حال بعد از فنا و عبود بر مجموع منازل و سیر از الله در الله و بیرون آمدن از رسوم به تعیین. قیام لله: بیداریست از خواب غفلت و برخاستن از سند عبرت در حال سیر الی‌الله»^۱.

ب- تبیین لغوی و اصطلاحی سلاح

«سلاح» که جمع آن «اسلحه» می‌باشد، در لغت به ادوات بُرنده، سوراخ‌کننده، له‌کننده و مانند آن گفته می‌شود.

سلاح هر چیزی است که با آن بجنگند چنان که در مجمع و مفردات و اقرب گفته شده است.

جمع آن اسلحه است که چهار بار در قرآن سوره‌ی نساء آیه ۱۰۲ آمده است:

«وَ إِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَ لِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَ لْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَ لِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَ أَسْلِحَتَهُمْ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَ أَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَ خُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا»

سلح به فضله‌ی پرندگان و سرگین چهارپایان گفته می‌شود. اطلاق آن به عذره‌ی انسان از باب

تساهل است.^۲

ابن منظور معنی لغوی سلاح را بدین صورت بیان کرده:

«اسم جامع لآلة الحرب، و خص بعضهم به ما كان من الحديد، يؤنث و يذكّر، و التذكير أعلى لأنه يجمع

1. جعفر سجادی، فرهنگ اصطلاحات تعبيرات عرفانی، چاپ سوم (تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۷۵)، به نقل از

اصطلاحات شاه نعمت‌الله ولی کرمانی، ص ۱۵۵۵.

2. علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، چاپ ششم (تهران: دارالکتب الإسلامی، ۱۴۱۲هـ.ق)، ج ۳، ص ۲۸۶.